

1994

Vrouwen in de Premonstratenzer Orde

Workgroup on Norbertine History in the Low Countries

Follow this and additional works at: https://digitalcommons.snc.edu/werkgroep_norbertijner

---

Recommended Citation

Workgroup on Norbertine History in the Low Countries, "Vrouwen in de Premonstratenzer Orde" (1994). *Workgroup on Norbertine History in the Low Countries. Proceedings of their meetings.*. 5.
https://digitalcommons.snc.edu/werkgroep_norbertijner/5

This Book is brought to you for free and open access by the Center for Norbertine Studies at Digital Commons @ St. Norbert College. It has been accepted for inclusion in Workgroup on Norbertine History in the Low Countries. Proceedings of their meetings. by an authorized administrator of Digital Commons @ St. Norbert College. For more information, please contact sarah.titus@snc.edu.

Werkgroep Norbertijnse
Geschiedenis in de Nederlanden

Vrouwen
in de
Premonstratener Orde

Verslagen van de vierde contactdag
Sint-Catharinadal Oosterhout
zaterdag 7 mei 1994

Oosterhout 1994

*Oudste zegel van Sint-Catharinadal
(1308)*

Werkgroep Norbertijnse Geschiedenis in de Nederlanden

De Werkgroep Norbertijnse Geschiedenis in de Nederlanden bestaat uit:
K. Stappers, O.Praem., ere-prelaat van Averbode en moderator van de Historische Commissie van de Premonstratenzer Orde, lic. H. Janssens, O.Praem., lid van de Historische Commissie van de Premonstratenzer Orde, dr. B.J.P. van Bavel, docent middeleeuwse geschiedenis R.U.Utrecht, H. van Bavel, O.Praem., archivaris van de abdij van Berne-Heeswijk en lid van de Historische Commissie van de Premonstratenzer Orde, lic. S. Van de Perre, assistent Centrum voor Fiscale Geschiedenis, EHSAL Brussel en dr. L. Van Dyck, O.Praem., archivaris van de abdij van Tongerlo en lid van de Historische Commissie van de Premonstratenzer Orde.

De Werkgroep organiseert jaarlijks, afwisselend in Vlaanderen en Nederland, een thematische contactdag voor belangstellenden. Tot nog toe vonden plaats:

Eerste contactdag, zaterdag 20 april 1991, abdij van Averbode
Norbert van Gennep en de premonstratenzer orde in de Nederlanden

Tweede contactdag, zaterdag 9 mei 1992, abdij van Berne te Heeswijk
De premonstratenzer orde in de Nederlanden. Bronnen en brongebruik

Derde contactdag, zaterdag 15 mei 1993, abdij van Tongerlo
Ideaal en werkelijkheid. Stichtingsplaatsen en ontginningsactiviteiten van premonstratenzers in de Nederlanden

Vierde contactdag, zaterdag 7 mei 1994, klooster Sint-Catharinadal te Oosterhout
Vrouwen in de premonstratenzer orde

Voor inlichtingen, suggesties of opmerkingen kan men terecht bij:
H. Janssens, Abdij van Averbode, Abdijstraat 1, B-3271 Averbode.

Inleiding

Het laat-middeleeuwse monastieke leven kenmerkt zich door een overweldigende deelname van vrouwen. Een grote golf van stichtingen van vrouwenkloosters vindt plaats in de twaalfde en dertiende eeuw. Deze periode staat ook wel bekend als die van de (eerste) religieuze vrouwenbeweging. Vooral de premonstratenzer orde geniet grote populariteit bij vrouwen. Te beginnen met Prémontré in 1120, worden de eerste abdijen gesticht als dubbelklooster. Vanaf het midden van de twaalfde eeuw begint een proces van ontbinding van de dubbelkloosters. In de Nederlanden komen daarna in de dertiende eeuw nieuwe, uitsluitend voor vrouwen bestemde, premonstratenzer kloosters tot stand. Helaas moeten we constateren dat, zeker in vergelijking met bijvoorbeeld de cisterciënzerinnenkloosters, de norbertinessen tot nu toe nog weinig (wetenschappelijke) aandacht genoten.

De vierde contactdag van de Werkgroep Norbertijnse Geschiedenis in de Nederlanden wil aan deze historiografische lacune enigszins tegemoetkomen. Aan de hand van bijdragen van enkele deskundigen terzake wordt een beeld geschetst van het wetenschappelijk onderzoek naar de vrouwen in de premonstratenzer orde.

Deze bundel biedt de samenvatting of de tekst van de referaten, vergezeld van een bibliografische oriëntatie. E. Koch levert een stand van het onderzoek naar norbertinessen in de late middeleeuwen tot circa 1600. Ze gaat verder ook in op de recrutering en naleving van de orderegel in vijf laatmiddeleeuwse norbertinessenkloosters in de noordelijke Nederrijn. J.A. Mol geeft een impressie van de norbertinessenkloosters van de circarie Friesland, met speciale aandacht voor het dubbelkloostersysteem en de sociaal-religieuze functie die vrouwen daarin vervulden. L.C. Van Dyck belicht aan de hand van de oorsprong van het klooster "Besloten Hof" te Herentals (1410) de juridische situatie van een vrouwelijke gemeenschap van de orde van Prémontré in de vijftiende eeuw. Tenslotte schetsen onze gastvrouwen de historiek van het klooster van Sint-Catharinadal van het ontstaan tot de actuele situatie.

De bundel wordt afgesloten met de curricula van de sprekers en de lijst der aangemelde deelnemers.

Norbertinessen in de late middeleeuwen tot circa 1600

(samenvatting)

E. Koch

Stand van het onderzoek

De geschiedenis van de norbertinessen is zo lang als die van de norbertijner orde zelf. Het eerste klooster te Prémontré was een dubbelklooster, een gemeenschap voor religieuze mannen en vrouwen. Niettemin moeten we constateren dat de belangstelling voor de vrouwelijke tak van de orde tot nu toe gering is geweest. Het aantal publikaties over de norbertinessen in de middeleeuwen is, met uitzondering van bijdragen betreffende afzonderlijke vrouwenkloosters, vrijwel op een hand te tellen.

Enerzijds is deze geringe aandacht voor de norbertinessen niet opzienbarend. Laatmiddeleeuwse religieuze vrouwen staan nu eenmaal niet bepaald in het middelpunt van de historische belangstelling, in weerwil van de omvang van hun betrokkenheid in het laatmiddeleeuwse religieuze en semi-religieuze leven. In deze situatie is de laatste decennia evenwel wel enige verbetering waar te nemen.

De onderbelichting van de norbertinessen is wel opvallend als we deze vergelijken met de belangstelling voor de cisterciënzerinnen. Vooral in Duitsland verschijnen vele publikaties over de cisterciënzer vrouwen. Daarbij doet de norbertijner orde in populariteit bij de vrouwen zeker niet onder voor de cisterciënzer orde.

Beperken we ons tot de noordelijke Nederlanden. In korte tijd komen vele vrouwenkloosters van deze orden van de grond. Tot 1300 zijn dat 17 cisterciënzer vrouwenkloosters¹. Het aantal instellingen voor vrouwen van de norbertijner orde is waarschijnlijk groter, en ligt op ongeveer 20 conventen². Bij gebrek aan een inventarisatie van de Noordnederlandse norbertinessenconventen is hun aantal slechts te schatten.

Binnen deze geringe belangstelling voor de norbertinessen eist met name de beginfase van de norbertijner orde de meeste aandacht op. Twee thema's komen hierin ter sprake, namelijk de status van de vrouwen in de dubbelkloosters en de houding van de norbertijnen ten opzichte van de vrouwen van de orde.

1. De status van de vrouwen in de dubbelkloosters

De onduidelijke terminologie in de bronnen uit de beginperiode laat in het midden of de vrouwen monialen, dat wil zeggen 'echte' koorzusters, conversae - waarmee gewoonlijk lekezusters bedoeld worden die monniken en monialen terzijde staan bij het dagelijkse huishoudelijke werk, dan wel oblaten of donaten genoemd kunnen worden. De norbertinessen in de dubbelkloosters verrichtten enerzijds bepaalde werkzaamheden, die

¹ VAN MOOLENBROEK, J.J., 'De stichting van cisterciënzer vrouwenkloosters in Nederland tot 1300', *Archief voor de geschiedenis van de Katholieke Kerk in Nederland* 27 (1985): 169-214.

² *Ibidem*: 195.

aan taken van conversae doen denken; anderzijds zijn zij onderworpen aan een strenge clausuur en een strak georganiseerd religieus leefpatroon, die de status van conversae niet echt aannemelijk maken. Wanneer de vrouwen eenmaal gescheiden zijn van de mannen, zijn zij 'echte' monialen³.

2. Houding van de orde ten opzichte van de vrouwen

Reeds kort na de stichting van Prémontré neemt de abt van dit klooster het besluit de vrouwen te verwijderen. Andere abten volgen zijn voorbeeld, maar van een algemene voor de gehele orde geldende ontbinding van de dubbelkloosters is dan nog geen sprake. In 1180 besluit het Generaal Kapittel de dubbelkloosters op te heffen, hetgeen paus Innocentius in 1198 bekrachtigt. Omstreeks 1236 volgt het voornemen van de orde geen vrouwen meer op te nemen dan in die kloosters die van oudsher bestemd zijn voor monialen.

Deze maatregelen zijn niet overal even effectief. Weliswaar verplaatsen vele dubbelconventen hun vrouwen naar elders, maar ook na circa 1236 sluiten nieuwe vrouwenkloosters zich aan bij de orde.

Mogelijk heeft de orde zich niet principieel gekeerd tegen de opname van vrouwen, maar heeft zij door een selectie van die conventen die levensvatbaar zijn, getracht de ongebreidelde stroom vrouwen tot de orde een halt toe te roepen. Het toenemende aantal vrouwen in de orde vormt voor de mannelijke leden, die zorg dragen voor de vrouwelijke religieuzen een groot probleem⁴.

Het onderzoek naar de norbertinessen vertoont nog veel lacunes, vooral over de periode na circa 1250. Mogelijke thema's voor nader onderzoek zijn bij voorbeeld: het recruteringspatroon van de vrouwenkloosters; de economische betekenis van de kloosters zowel in vergelijking met die van vrouwenkloosters van bij voorbeeld de cisterciënzer orde als met die van de norbertijner mannenkloosters; de religieuze, sociale, politieke en culturele betekenis van de vrouwenconventen voor hun omgeving; de betekenis van het kloosterleven voor de vrouwen etc.

Vijf laatmiddeleeuwse norbertinessenkloosters in de noordelijke Nederrijn; recrutering en naleving van de orderegels in de late middeleeuwen, ca. 1200-1600

Het betreft hier de vrouwelijke religieuzen in de kloosters te Bedburg (Duitsland, gesticht ca. 1124/38 - 1519, daarna een wereldlijk stift, opgeheven in 1802); Sint Gerlach te Houthem (gesticht ca. 1202/18, opgeheven in 1797); Zennewijnen (gesticht ca. 1225/28, na ca. 1614 een prebendestichting voor adellijke vrouwen tot 1811); Keizerbosch (gesticht ca. 1246, opgeheven in 1797); en het Maria Magdalena-klooster te Nijmegen (gesticht voor 1249 als klooster van de Boetezusters van de H. Maria Magdalena, in 1344 overgegaan tot de norbertijner orde en in 1593 definitief opgeheven).

In deze vrouwenkloosters vinden met name adellijke vrouwen onderdak. Zij behoren hoofdzakelijk tot de riddermatige ministerialen en riddermatige vrijgeborenen.

³ Zie: DE FONTETTE, M., *Les religieuses à l'âge classique du droit canon. Recherches sur les structures juridiques des branches féminines des ordres* (Paris, 1967); VAN SCHIJNDEL, T., 'De premonstratenzer koorzusters: van dubbelkloosters naar autonome conventen', STAPPERS, E. (red.), *Gedenkboek orde van Prémontré 1121-1971* (Averbode, 1971): 161-177; HAGEMEIJER, P., *Ruimte binnen het kloosterslot. Vrouwen en kloosters in de Noordelijke Nederlanden, 1100-1400* (Onuitgegeven doctoraalscriptie V.U. Amsterdam) (Amsterdam, 1983).

⁴ Zie hierover: VAN SCHIJNDEL, o.c.; HAGEMEIJER, *Ruimte binnen het kloosterslot*; DEGLER-SPENGLER, B., 'Die religiöse Frauenbewegung des Mittelalters. Konversen - Nonnen - Beginen', *Rottenburger Jahrbuch für Kirchengeschichte* 3 (1984): 75-88; DEGLER-SPENGLER, B., 'Zalreich wie die Sterne des Himmels! Zisterzienser, Dominikaner und Franziskaner vor dem Problem der Inkorporation von Frauenklöstern', *Rottenburger Jahrbuch für Kirchengeschichte* 4 (1985): 37-50.

Een enkele vrouw in deze conventen is afkomstig uit de hoge adel of heeft een burgerlijke achtergrond. (zie tabel).

Tabel
Recrutering van de conventen, 1200-1600 in rijpercentages

Klooster	afkomst Lage adel	Hoge adel	'Adellijk'*	Burgerlijk	Onbekende
Bedburg	42,8	6,1	25,0	-	26,1
Houthem	9,0	1,1	62,9	3,4	23,6
Zennewijnen	46,2	4,4	7,7	3,3	38,4
Keizerbosch	34,3	1,8	11,9	0,6	51,4
Nijmegen	80,5	-	7,3	-	12,2

* niet duidelijk is of de religieuzen tot laag-adellijke of hoog-adellijke geslachten behoren

De religieuzen zijn afkomstig uit de adellijke families in de regio van de noordelijke Nederrijn. Het recruteringsgebied van de conventen beperkt zich in de regel tot een straal van enkele tientallen kilometers rondom de conventen.

Vele vrouwen uit dezelfde geslachten komen we daarom ook tegen in deze conventen. Familiebanden zijn in vele gevallen aanwijsbaar. De religieuzen zijn zusters, tantes en nichtjes van elkaar, tegelijkertijd of in openvolgende generaties ondergebracht in deze kloosters. Deze verbondenheid met omringende adellijke families verankert de conventen hecht in hun maatschappelijke omgeving.

Het leven in deze vrouwenconventen in de late middeleeuwen wordt hevig bekritiseerd, zowel door tijdgenoten als door hedendaagse historici. Kort na de stichting zouden vrijwel alle conventen in een toestand verkeren van 'stilstand', 'teruggang' en 'verval'. De vrouwenkloosters zijn oorden van 'wulpsheid', 'lichtzinnigheid' en 'ergernis' en de religieuzen 'huichelen'. De adel gebruikt (lees: 'misbruikt') de kloosters als opvangthuizen voor 'overtollige' dochters.

Deze kritiek ligt geheel in de lijn van de laatmiddeleeuwse observatiebeweging; een beweging die in de vijftiende eeuw invloed krijgt in de verschillende orden en een terugkeer wenst naar de oorspronkelijke strenge leefregel. Het is de schriftelijke weerslag van deze beweging en het in enkele gevallen hevige verzet van de religieuzen tegen de invoering van de observantie, waarop hedendaagse historici hun oordeel over de laatmiddeleeuwse vrouwenkloosters baseren.

In de beoordeling van het gedrag van de religieuzen in de late middeleeuwen moeten we een onderscheid maken tussen 'overtredingen' van de orderegel van individuele religieuzen en het gedrag van de hele gemeenschap. Een sterk van de normen 'afwijkend' gedrag van individuele monialen mogen we niet op conto schrijven van de gehele religieuze gemeenschap. Bovendien blijken dit soort 'overtredingen' in de praktijk relatief gering te zijn. Op het totale bestand van 435 - 570 norbertinessen die in de bovengenoemde kloosters in de periode tussen 1200 en 1600 hebben geleefd, zijn dergelijke 'vergrijpen' op een hand te tellen. De meeste monialen zullen zich bewegen hebben binnen de marges die de regels van de conventen en de maatschappij hen stellen. Wat houden deze in? Volgens de regels van de orden zijn de monialen gebonden aan de drie kloostergeloften van armoede, kuisheid en gehoorzaamheid, een gemeenschappelijk leven en onderworpen aan een strenge clausuur. In geen van de vijf vrouwenkloosters

wordt in de praktijk de gelofte van persoonlijke armoede nageleefd. Monialen hebben persoonlijk vermogen; een ontwikkeling die relatief vroeg na de stichting van de conventen inzet. Maar de kritiek van de oberservanten richt zich niet zozeer tegen dit persoonlijk vermogen, maar veeleer tegen het ontbreken van een gemeenschappelijk kloosterleven, de schending van het kloosterslot, het uiterlijk van de religieuzen en in beperktere mate de schending van de kuisheidsgelofte. Dergelijke door de observanten geconstateerde 'afwijkingen' van de norm doen zich ook in de vijf norbertinessen-kloosters voor, zij het niet overal in even sterke mate. In de kloosters te Zennewijnen en Nijmegen, die in de vijftiende eeuw een visitatie ondergaan, waarbij bovengenoemde punten centraal staan, lijken de 'overtredingen' van de orderegels niet al te ernstig te zijn geweest. Over concrete 'schendingen' van de regels vernemen we voor deze twee conventen nagenoeg niets. Anders is dat bij de andere drie conventen te Bedburg, Houthem Sint Gerlach en Keizerbosch. In deze drie conventen verzetten de vrouwen zich hevig tegen invoering van de observantie; in het geval van Houthem Sint Gerlach ondervinden de observanten ook weerstand van de edelen uit de omgeving. De religieuzen te Bedburg en Keizerbosch gebruiken in hun verzet tegen de hervormers onder meer als argument dat zij niets anders dan het leven dat zij voeren hebben gekend; een leefwijze die door hun prelaten is goedgekeurd.

Bedburg verandert na een jarenlange strijd uiteindelijk in een wereldlijk stift. De 'orde' in Houthem Sint Gerlach kan omstreeks 1522 weer worden hersteld na ingrijpen van Karel V, en te Keizerbosch kan de observantie aan het begin van de zeventiende eeuw worden doorgevoerd.

Het leefpatroon in de conventen is in de loop van de eeuwen ten opzichte van de oorspronkelijke orderegels duidelijk veranderd. Maar mogen we dan vervolgens spreken van een toestand van 'stilstand', 'teruggang' en 'verval' in deze kloosters?

De invalshoek van de observanten is eenzijdig. Zij benadrukken de kloosterinstelling uitsluitend als een religieuze gemeenschap, waarbij het religieuze waardensysteem, waaronder de vrouwenkloosters tot stand zijn gekomen, als uitgangspunt wordt genomen. Deze benadering houdt geen rekening met andere functies, die de kloosters in de loop van hun bestaan krijgen. De conventen hebben meer dan één doel gediend, dat mogelijk een strikte naleving van de oorspronkelijke orderegel minder relevant maakt. Dit betekent overigens niet dat de kloosters daarmee ook hun religieuze functie verliezen.

De kloosters functioneren voor de regionale adel inderdaad ook als instituut waarin die dochters kunnen worden ondergebracht die zij niet wensen uit te huwelijken. Op de achtergronden hiervan kan in dit kader niet nader worden ingegaan. Deze functie van het convent kan invloed gehad hebben op de verandering van de leefregels in de conventen.

Daarnaast heeft de adel ook veel materieel geïnvesteerd in de conventen. Generatie op generatie is familiebezit met de dochters die als religieuzen in de conventen worden ondergebracht naar deze instellingen gevloeid. Het is niet ondenkbaar dat de adellijke families via het contact met familieleden in de kloosters invloed proberen uit te oefenen en invloed hebben op de instellingen, die door hun goederenbezit - hoe groot of klein ook - een zekere economische en daarmee politieke machtsbron in de omgeving vormen.

Tegen deze achtergrond is het verzet van religieuzen en in enkele gevallen ook van de edelen uit de omgeving tegen de invoering van de observantie begrijpelijk. De religieuzen hebben geen behoefte aan een strenger kloosterleven, dan dat zij van oudsher kennen. Zij leven als religieuzen, ook al zijn de observanten een andere mening toegedaan. De edelen in de omgeving zouden met de invoering van de observantie aan invloed hebben verloren.

Enige literatuur:

DEGLER-SPENGLER, B., 'Die religiöse Frauenbewegung des Mittelalters. Konversen - Nonnen - Beginen', *Rottenburger Jahrbuch für Kirchengeschichte* 3 (1984): 75-88.

DEGLER-SPENGLER, B., 'Zalreich wie die Sterne des Himmels'. Zisterzienser, Dominikaner und Franziskaner vor dem Problem der Inkorporation von Frauenklöstern', *Rottenburger Jahrbuch für Kirchengeschichte* 4 (1985): 37-50.

ERENS, A., 'Les soeurs dans l'ordre de Prémontré', *Analecta Praemonstratensia* 5 (1929): 5-26.

DE FONTETTE, M., *Les religieuses à l'âge classique du droit canon. Recherches sur les structures juridiques des branches féminines des ordres* (Paris, 1967).

GRUNDMANN, H., *Religiöse Bewegungen im Mittelalter. Untersuchungen über die geschichtlichen Zusammenhänge zwischen der Ketzerei, den Bettelorden und der religiösen Frauenbewegung im 12. und 13. Jahrhundert und über die geschichtliche Grundlagen der deutschen Mystik* (Berlijn, 1935; Darmstadt, 1977).

HAGEMEIJER, P., *Ruimte binnen het kloosterslot. Vrouwen en kloosters in de Noordelijke Nederlanden, 1100-1400* (Onuitgegeven doctoraalscriptie V.U. Amsterdam) (Amsterdam, 1983).

HAGEMEIJER, P., 'Samen maar wel apart. Vrouwen en dubbelkloosters in de Noordelijke Nederlanden, 1100-1400', *Jaarboek voor Vrouwengeschiedenis* 1984 (Nijmegen, 1984): 111-130.

JOHNSON, P.D., *Equal in monastic profession. Religious women in medieval France* (Chicago/London, 1991).

VAN MOOLENBROEK, J.J., 'De stichting van cisterciënzer vrouwenkloosters in Nederland tot 1300', *Archief voor de geschiedenis van de Katholieke Kerk in Nederland* 27 (1985): 169-214.

VAN SCHIJNDEL, T., 'De premonstratenzer koorzusters: van dubbelkloosters naar autonome conventen', STAPPERS, E. (red.), *Gedenkboek orde van Prémontré 1121-1971* (Averbode, 1971): 161-177.

WEINMANN, U., *Mittelalterliche Frauenbewegungen. Ihre Beziehungen zur Orthodoxie und Häresie* (KUHN, A. en ROTHE, V. (hrsg.), *Frauen in Geschichte und Gesellschaft* 9), (Pfaffenweiler, 1990).

Norbertinesse

De Norbertinessenkloosters van de circarie Friesland : een impressie

(samenvatting)

J.A. Mol

In zijn bekende opstel over de Norbertijner koorzusters merkt pater Van Schijndel op dat de orde van Prémontré zichzelf bij voorkeur als een mannelijke orde presenteert. Het is een zelfbeeld dat sterk doorwerkt in de eigen historiografie van de orde, die toch nog steeds voor het overgrote deel op de activiteiten der mannelijke religieuzen is gericht. Van Schijndel moet er zich haast voor verontschuldigen dat hij aandacht aan de zusters besteedt.

Een verontschuldiging is natuurlijk niet nodig. De Norbertinessen verdienen alle aandacht, ook die in Friesland. In de Friese landen, van Staveren tot Jever, lijkt de orde van Prémontré getalsmatig bezien zelfs eerder een vrouwen- dan een mannenorde. Tellen we bijvoorbeeld het aantal instellingen op het hoogtepunt van het kloosterwezen aan het eind van de dertiende eeuw, dan komen we uit op slechts 5 abdijen (dus alleen voor mannen), 1 kleine mannenpriorij, 1 proosdij waarvan niet duidelijk is of er mannen of vrouwen verbleven, en tenminste 17 vrouwenkloosters of dubbelkloosters met een relatief groot aandeel zusters.

Kenmerkend voor de Friese circarie is het dubbelkloostersysteem. De vijf genoemde abdijen zijn elk gestart als dubbelklooster. Met enig recht zou beweerd kunnen worden dat ze het ook na de beperkte verhuizing van hun vrouwengemeenschappen nog bleven, omdat ze er tot in de vijftiende eeuw zowel juridisch en economisch als spiritueel een eenheid mee bleven vormen. Als we aldus het begrip dubbelklooster ruim definiëren en er ook 'Nachbarklöster' onder vatten, kunnen we zeggen dat het dubbelklooster in de Friese landen lange tijd de enige geaccepteerde institutie was voor vrouwen die een religieus leven wilden leiden. Een aantal dubbelkloosters is er, in weerwil van de statuten, nooit toe overgegaan de schapen van de bokken te scheiden. Dat gold dan in het bijzonder de materieel minder goed voorziene huizen in Oostfriesland. In de vijftiende eeuw waren deze dubbelkloosters geëvolueerd tot vrouwenkloosters, terwijl in dezelfde tijd de vrouwendépendances van de abdijen materieel en juridisch op eigen benen waren komen te staan.

In de lezing wordt ingegaan op de achtergrond van het dubbelkloostersysteem en op de sociaal-religieuze functie der vrouwen daarin. De vraag dringt zich op in hoeverre vrouwen en mannen elkaar aanvulden. Er lijkt sprake van een zekere specialisatie : zielzorg voor de kanunniken en het (overgrote deel van de) gebedstaken voor de nonnen. Ter verheldering dient de blik ook op andere orden gericht. Men treft de dubbelkloosteropzet immers ook aan bij de Friese huizen van de reguliere kanunniken van St.-Augustinus, de Benedictijnen en de ridderorden (Johannieters en Duitse Orde), terwijl het 'Nachbarklöster'-systeem mede door de Cisterciënzers werd geaccepteerd.

Bij deze achtergrondverkenning hoort een schets van de sociale afkomst van de zusters. Nu zijn er weinig bronnen die daarover inlichtingen verschaffen. We moeten het

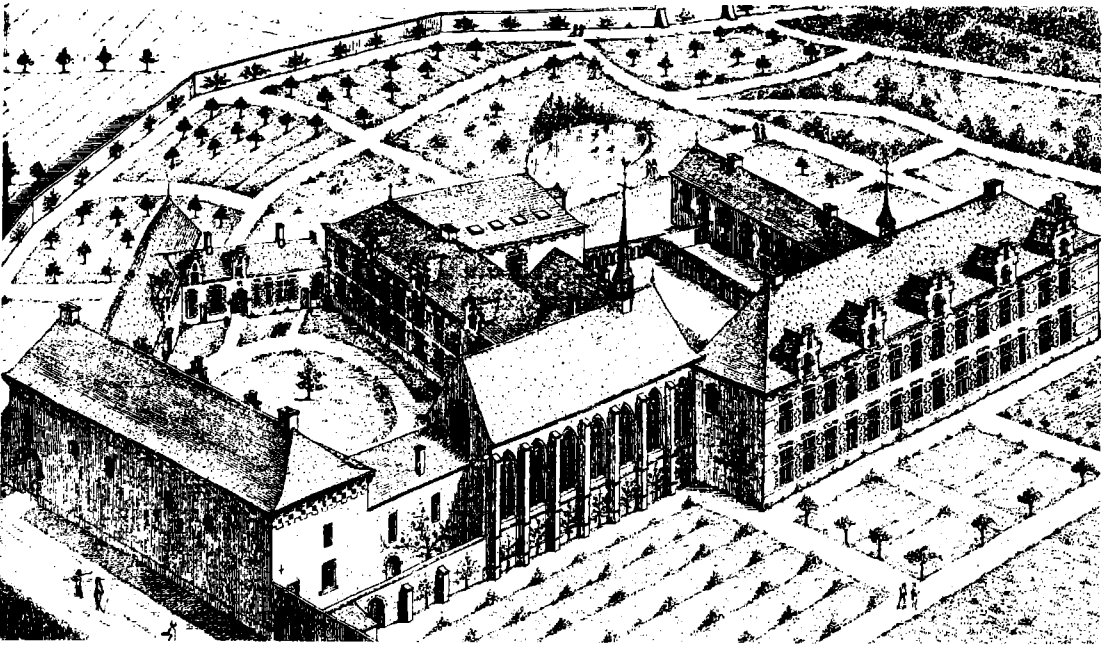
doen met de bekende verhalende bronnen (de *Gesta abbatum Orti Sancti Marie*, de Kronieken van Emo en Menko, en de Kroniek van Lidlum door Sibrandus Leo). En verder is er het oorkondenmateriaal van het Oostfriesse dubbelklooster Langen. Deze bronnen laten ons echter wel toe een paar kanttekeningen te plaatsen bij het standaardbeeld van Backmund, als zou het initiatief, losgemaakt door de religieuze armoedebeweging, in Friesland vooral van boeren zijn gekomen. We hebben, ook in het geval van de monialen, te maken met leden van een elite : 'edele, rijke en machtige families', zeker in de begintijd.

Voor de vijftiende en zestiende eeuw dient er nog veel prosopografisch onderzoek te worden gedaan, hoewel dat door het gebrek aan bronnen geen eenvoudige zaak is. De indruk bestaat dat de situatie dan sterk per klooster en per streek verschilt, waarbij ook de rijkdom van de desbetreffende instelling een rol speelt. Zo lijkt de oudste en tevens rijkste vrouwenpriorij van Friesland, het omstreeks 1170 tot stand gekomen Bethlehem, in deze tijd een bovenregionale functie te hebben vervuld als oord voor dochters van hoofdelingen (= *capitanei*, de titel die door Friese edelen gevoerd werd). In de minder welgestelde of zelfs armoedige huizen als Buweklooster en Kusemar treffen we vooral nonnen uit eigenerfden- en burgermilieu's aan.

Tot slot kan aan de hand van schenkingsbepalingen in testamenten voor Westerlauwers Friesland worden nagegaan hoe populair de Norbertinessenkloosters waren in vergelijking met enerzijds de vrouwenkloosters van de 'oude' orden en anderzijds de nieuwe tertiariessenhuizen, met wie zij in zeker opzicht concurreerden.

Bibliografie en literatuur

- ACKMUND, N. , *Monasticon Praemonstratense II* (Straubing, 1952).
- FRIEDLÄNDER, E. (ed.), *Ostfriesisches Urkundenbuch*, 2 dln. (Emden, 1878-1881).
- HAGEMEYER, P., 'Samen maar wel apart. Vrouwen en dubbelkloosters in de Noordelijke Nederlanden, 1100-1400', *Jaarboek voor vrouwengeschiedenis* 5 (1984): 111-130.
- JANSEN, H.P.H. en JANSE, A. (ed.), *Kronieken van het klooster Bloemhof te Wittewierum* (Hilversum, 1991).
- MOL, J.A., *De Friese huizen van de Duitse Orde. Nes, Steenkerk en Schoten en hun plaats in het middeleeuwse Friese kloosterlandschap* (Leeuwarden, 1991).
- SIMONS, W., 'Een zeker bestaan : de Zuid-Nederlandse begijnen en de Frauenfrage, 13de-18de eeuw', *Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis* 17 (1991): 125-146.
- SMID, M., *Ostfriesische Kirchengeschichte* (S.l., 1974).
- TROMP, C. (red.), *Groniger kloosters* (Assen/Maastricht, 1989).
- VERHOEVEN, G. en MOL, J.A. (ed.), *Friese testamenten tot 1550* (ter perse).
- WIEMANN, H. , 'Die ostfriesische Klöster in vorreformatorischer und reformatorische Zeit', *Jahrbuch der Gesellschaft für niedersächsische Kirchengeschichte* 68 (1970): 25-38.
- WUMKES, D.A. (ed.), *Sibrandus Leo's abtenlevens der Friesche kloosters Mariëngaard en Lidlum* (Bolsward, 1929).
- WYBRANDS, Ae. (ed.), *Gesta abbatum Orti sancte Marie. Gedenkschriften van de abdij Mariëngaarde in Friesland* (Leeuwarden, 1879).

Besloten Hof

Aan de oorsprong van het "Besloten Hof" te Herentals (1410)

De juridische situatie van een vrouwelijke gemeenschap van de Orde van Prémontré in de vijftiende eeuw¹

L.C. Van Dyck, O.Praem.

In 1410 werd een gemeenschap van norbertinessen-moniaalen gevestigd in het klooster "O.L.Vrouw van het Besloten-Hof" in het stadscentrum van Herentals², op een twaalf kilometer van de abdij van Tongerlo. Na een onderbreking van meer dan een eeuw, deed deze Kempense abdij, dank zij haar abt Jan Geerts van Zichem (1400-1428), de zustergemeenschap herleven die tenonder was gegaan ten gevolge van de ontubbeling van het dubbelklooster van Tongerlo in de twaalfde eeuw³.

De stichting van dit klooster toont de overlapping aan van oude en nieuwe elementen bij het tot stand komen binnen de Orde van Prémontré. Het lijkt me dus nuttig de wordingsgeschiedenis van deze Brabantse canonie te herschetsen vanuit een aandachtige lezing van de stichtingsoorkonde. Deze herlezing is trouwens nodig vermits, eeuwenlang, de betrekkingen tussen het Besloten Hof en de abt van Tongerlo verpest werden door de eisen van de proosten die, steunend op een gemanipuleerde interpretatie van de bronnen, aanspraak maakten op hun exemptie ten overstaan van het abtelijk gezag.

¹ Vertaling met bibliografische aanvulling van: VAN DYCK, L.C., 'Aux origines du "Jardin Clos" à Herentals (1410). La situation juridique d'une communauté féminine de l'ordre de Prémontré au XVe siècle', PLOUVIER, M. (ed.), *Les femmes dans l'ordre de Prémontré. Les abbayes de la circonscription de Gascogne (Actes officiels du 17ème colloque du Centre d'études et de recherches prémontrées. Prieuré du Béarn, Valmont, 1991)* (Amiens, 1992): 37-43.

² Zie: HOUTMAN, E., 'Prieuré Het Besloten Hof à Herentals', *Monasticon belge VIII Province d'Anvers* (Liège, 1992): 377-395; BACKMUND, N., 'Herentals', *Dictionnaire d'Histoire et de Géographie ecclésiastiques* XXIII (1990): col. 1423-24 en BACKMUND, N., *Monasticon Praemonstratense II* (Straubing, 1952-55): 292-93, notities te amenderen vanuit een juistere lezing van de archiefbronnen.

³ Van zestig vrouwen geboekstaafd als "soror huius ecclesiae" werd de naam weerhouden in de oorspronkelijke aanzet tot het dodenboek van Tongerlo dat begonnen werd in 1366. Zie ook: LAMY, H., *L'abbaye de Tongerlo, depuis sa fondation jusqu'en 1263* (Louvain/Paris, [1914]): 92-103.

Het dubbelklooster van Tongerlo en de oorspronkelijke wetgeving van Prémontré

Wij zijn goed ingelicht omtrent de beweegredenen die, vanaf het begin, de stichters van Prémontré ertoe geleid hebben aan de vrouwen toegang te verlenen tot hun gemeenschap. Sint-Norbert en zijn volgelingen, fel aangetrokken door het ideaal van de *vita apostolica*, beoogden inderdaad in de middeleeuwse maatschappij het evangelisme van de primitieve kerk te projekteren waar mannen en vrouwen één van hart en ziel waren op weg naar God. Vervolgens, bij het tot stand komen van hun cenobitische structuur, goten deze informele groeperingen rond de Rijnlandse prediker, hun navolging van Christus in de vorm van de kloosterlijke observanties van de *ordo canonicus*, meer in het bijzonder van de strenge gewoonten van de *ordo novus*.

Tamelijk vroeg nochtans, drong een canonische en canonice 'normalisatie' zich op, inspelend op de te snelle uitstraling van het norbertijns evangelisme. Zij vertaalde zich ondermeer in de geleidelijke verwijdering van de vrouwen, begonnen vanaf 1140⁴, een verschijnsel dat het ongebruikelijke samenleven van de twee geslachten binnen éénzelfde klooster aan de kaak lijkt te stellen. Nochtans werd deze afwijzende houding van de overheid niet in de eerste plaats opgewekt door morele wanorde die was ontstaan of waarvoor men vreesde. Het was veeleer de ongebreidelde toestroom van vrouwelijke kandidaten⁵ die de jonge gemeenschappen ertoe verplichtte hun werving te herzien om het hoofd te kunnen bieden aan de ontoereikendheid van de inkomsten en het ontbreken van structurele kaders.

Men heeft beweerd dat, om uit de crisis te komen, het generaal kapittel zou besloten hebben om eenvoudigweg, vanaf het begin van de Orde de vrouwelijke tak af te schaffen⁶. Een drastische maatregel van zulke omvang laat zich nochtans niet aflezen uit de toenmalige bronnen. Men is dus geneigd te geloven dat bepaalde auteurs het hoofdstuk *De religione sororum* van de allereerste Statuten⁷, — dat naar alle waarschijnlijkheid een kapitteldekreet weergeeft — hebben geïnterpreteerd als een vrijbrief aan de abten om zich te ontdoen van de aanwezigheid der zusters. Deze interpretatie houdt nochtans geen steek: in feite laat dit statuut de abten alleen toe enkele kleine groepen van minstens tien zusters los te koppelen buiten de omheining van hun

⁴ De zusters van Cuissy worden al voor 1145 overgebracht naar Gerigny. Rond 1140 zullen die van Laon zich te Dionne vestigen. De zusters van Mont-Cornillon, bij Luik, zullen tussen 1140 en 1146 overgeplant worden naar Rekem. Die van Steinfeld komen in 1143 te Dünwald terecht en die van Hamborn in Füssenich. Zie: VAN SCHIJNDEL, T., 'De premonstratenzer koorzusters: van dubbelkloosters naar autonome konventen', *Gedenkboek Orde van Prémontré* (Averbode, 1971): 176, nota 41. Zie ook: DE FONTETTE, M., *Les religieuses de l'âge classique du droit canon. Recherches sur les structures juridiques des branches féminines des ordres* (Paris, 1967).

⁵ Het verschijnsel van de aanvaarding van vrouwelijke kandidaten werd onlangs onderzocht in: KOCH, E., 'Entry into convents and the position on the marriage market of noble women in the late Middle Ages', PREVENIER, W., *Marriage and Social Mobility in the late Middle Ages (Studia Historica Gandensia 274)* (Gent, 1989): 50-68, KOCH, E., 'Aspecten van de kloosterintrede van adellijke vrouwen in de late middeleeuwen: het norbertinessenklooster van Sint-Gerlach te Houthem circa 1202-1600', *Studies over de sociaal-economische geschiedenis van Limburg XXXII* (Assen/Maastricht, 1988): 1-61. Ik heb niet kunnen raadplegen: NEEL, C., 'Religieuses régulières et religieuses vivant hors d'une règle: Prémontrées et Béguines', *Communication présentée le 30 septembre 1988 lors du deuxième Colloque international du C.E.R.C.O.R. à Poitiers*.

⁶ MARTON, H., 'Praecipua testimonia de activitate capitulorum generalium saeculi XII', *Analecta Praemonstratensia XXXIX* (1963): 217-218 signaleert de niet bewezen beweringen van meerdere geschiedkundigen.

⁷ VAN WAEFELGHEM, R., *Les premiers Statuts de l'ordre de Prémontré. Le CLm. 17.174 (XIIIe siècle)* (Louvain, 1913): 66. (te citeren: PW)

abdij in geval van overbevolking en dit in afwijking op de slotwet opgelegd door de primitieve ordeswetgeving⁸.

Pas rond 1180 blijkt een beslissing van het generaal kapittel de toelating van vrouwen in de orde van Prémontré definitief te verbieden. Men leest dit dekreet in het hoofdstuk *De sororibus non recipiendis* van de *Primaria instituta canonicorum Praemonstratensium*⁹. De statutentekst zegt: "Omdat de tijden gevaarlijk zijn en de (premonstratenzer)kerken buitenmatig belast, hebben wij gezamenlijk in kapittel beslist geen zusters meer aan te nemen. Indien, integendeel, iemand (van de abten) dit statuut met de voeten treedt, zal hij van zijn abtsfunctie ontheven worden zonder beroep". Op 13 mei 1198 zal Innocentius III dit dekreet bevestigen¹⁰, nog maar eens stellend dat de weerhoudende politiek van de overheid ten opzichte van de zusters hoofdzakelijk berust op de te zware verplichtingen ten laste van de abdij.

In verschillende landen heeft deze maatregel de doods klok doen luiden voor de premonstratenzertzusters. In de Germaanse streken, daarentegen, was de adel niet geneigd om te verzaken aan de voordelen die de kloosters, opgericht dank zij hun giften, bijdroegen tot de vorming en tot de sociale situatie van hun talrijk nakomelingschap. Men ontwierp krijgslisten om de repressieve wetgeving van het generaal kapittel te omzeilen.

⁸ Zie de *Usus sororum* in PW: 75-82 en WILMANS, R. (ed.), Herman de Laon, 'De miraculis Sanctae Mariae Laudunensis', MGH.SS. XII: 659.

⁹ "Quoniam instant tempora periculosa et ecclesiae supra modum gravantur, communi consilio capituli statuimus ut amodo nullam sororem recipiamus. Si quis autem huius statuti transgressor extiterit, abbatia sua sine misericordia privetur". Dit statuut werd uitgegeven volgens een verkeerde lezing van MARTENE, E., 'Primaria instituta canonicorum Praemonstratensium', *De antiquis ecclesiae ritibus* III, 2 (Antwerpen, 1737; herdruk Hildesheim, 1967): col. 925 vv. Dit dekreet komt nog voor in een handgeschreven versie van Franse oorsprong van een statutencodificatie ontworpen tussen 1180 en 1230, de codex Glasgow, Mitchell Library ms. 308892 (te citeren: Glasgow) fol. 32-32v°, dat reeds statutaire dekreten bevat die, volgens LEFÈVRE, Pl., *Les Statuts de Prémontré réformés sur les ordres de Grégoire IX et d'Innocent IV au XIIIe siècle (Bibliothèque de la Revue d'Histoire ecclésiastique 23)* (Louvain, 1946) zouden toe te schrijven zijn aan de hervorming van paus Gregorius IX. Omtrent de codex van Glasgow, zie: THOMAS, A.H., 'Une version des statuts de Prémontré au début du XIIIe siècle', *Analecta Praemonstratensia* LV (1979): 153-170 en KRINGS, B., 'Das Ordensrecht der Prämonstratenser vom späten 12. Jahrhundert bis zum Jahr 1227. Der Liber Consuetudinum und die Dekrete des Generalkapitels', *Analecta Praemonstratensia* LXIX (1993): 120-122. Een codificatie die handgeschreven blijft en bijna identiek met die van Glasgow, ook voortkomend van Prémontré waar ze werd gecopieerd eventjes na de 11.10.1228 door de kanunniken van de abdij van Arnstein, wordt vandaag bewaard in het Hessisches Hauptstaatsarchiv Wiesbaden nr. 3004, C 17. Zie: KRINGS, B., *Das Prämonstratenserstift Arnstein an der Lahn im Mittelalter* (Wiesbaden, 1990): 260-261 en IDEM, *Das Ordensrecht*: 122-125. De kapitteldekreten van het manuscript van Glasgow betreffende de zusters zijn weer te vinden in: IDEM, *Das Prämonstratenserstift Arnstein*: 334-336 en IDEM, *Das Ordensrecht*: 195-222 (*passim*).

¹⁰ "... olim in communi capitulo statuistis et postmodum sub interminatione gravis poenae saepius innovastis, ut nullam de cetero in sororem recipere teneamini vel conversam, praesertim cum ex hoc aliquando incommoda fuerint perpessi", LE PAIGE, J., *Bibliotheca Praemonstratensis ordinis* (Paris, 1633): 644.

Dit kapittel moest herhaaldelijk de intrede van jonge kostgangsters verbieden¹¹, aan oudere kandidaten die zich beriepen op een recht op inkleding verbieden hun plaats af te staan aan jongeren¹², het schriftelijk bewijs eisen van beloften gedaan voordat de werving van vrouwen¹³ werd stopgezet en het plan stigmatiseren dat aan een gemeenschap die wel degelijk norbertijns was en geleid door een kanunnik van de orde, een andere regel leek op te leggen dan die van Prémontré¹⁴.

Zoals blijkt uit de codificatie van de Statuten van 1228-1229 (Glasgow), heeft de uitsluiting van vrouwen uit de dubbelkloosters niet belet dat zij aangenomen werden in konventen die uitsluitend voor vrouwelijke religieuzen bestemd waren¹⁵, die men in de codificatie van 1236¹⁶ de *sorores cantantes* noemde omdat zij zich kweten van het zingen van het ganse koorofficie in het Latijn. In de loop van de veertiende eeuw, keurde het generaal kapittel nieuwe vrouwelijke gemeenschappen goed die gesticht werden dank zij de schenking door vrome stichters. Dit dekreet werd ingelast in de Statuten van 1290¹⁷.

Kortom, de premonstratenzerzusters bevonden zich tijdens de eerste eeuwen van hun bestaan in een dubbelzinnige situatie. Terwijl verschillende dubbelkloosters de afwijzende maatregelen van de centrale overheid overleefden, kwijnden de overgeplaatste vrouwelijke gemeenschappen langzaam weg onder de kromstaf van de abt of van de proost van het klooster van oorsprong.

¹¹ Glasgow, fol.34 en KRINGS, B., *Das Ordensrecht*: 201, nr. 19: "Cum propriis fratribus et sororibus nostris etiam tenui victu sufficere vix possimus, absurdum videretur, si alienos in deliciis nutrimus et tales maxime de quorum fratres et sorores nostre conversatione corrumpi. Ea propter sub districta censuimus inhibitione cavendum, ut emissis omnino puellis secularibus, que ad nutriendum in claustris sororum nostrarum hactenus sunt recepta, nulla alia prorsus ad nutriendum de cetero admittatur. Quod si aliqua alia exire noluerit iam recepta vel se, ut ad nutriendum recipiatur, per se vel alios intrusierit violenter, cessetur in eodem loco, quousque exierit, penitus a divinis". (Daar wij er met moeite in slagen onze eigen broeders en zusters sober te voeden, lijkt het absurd op een overvloedige manier vreemdelingen te voeden, vooral diegenen die door hun gedrag een gevaar betekenen voor onze eigen broeders en zusters. Daarom hebben wij gemeend dat het goed is u te verwittigen door krachtdadig elke intrede te verbieden van leke-meisjes met het oog op hun opvoeding, na diegenen weggezonden te hebben die tot hiertoe in uw midden werden onthaald met het oog op hun opvoeding. Indien de een of andere die reeds was aangenomen, weigert weg te gaan of, uit eigen beweging of door toedoen van anderen, haar intrede afperst, zullen de goddelijke officies er moeten onderbroken worden totdat zij uittreedt). Het hoofdstuk XVII *De monialibus fugitivis* van de *Quinta Distinctio* van de Statuten van 1322 klaagt de schandalen aan die te vaak geprovokeerd werden door het samenleven in het klooster van de zusters met edelen en geringen. Zie: GERITS, T.J., *De evolutie van de Premonstratenzer Wetgeving van 1290 tot 1322* (Leuven, 1964): 255.

¹² Glasgow, fol.34 en KRINGS, B., *Das Ordensrecht*: 200, nr. 16: "De mulieribus non permutandis. Mulieres que ab antiquo loca habent in domibus nostris ut recipiantur in sorores, nullis aliis loca sua conferant nec fiat aliqua circa mutatio mulieres personarum. (Vrouwen die traditionelerwijze menen er recht op te hebben om ontvangen te worden als kloosterlingen, staan hun plaats niet af aan anderen gezien de plaatsen niet verwisselbaar zijn).

¹³ Glasgow, fol.35-35v° en KRINGS, B., *Das Ordensrecht*: 203-204, nr. 28.

¹⁴ Glasgow, fol.39-39v° en KRINGS, B., *Das Ordensrecht*: 213, nr. 57.

¹⁵ Glasgow, *Item de sororibus non recipiendis*, fol.32v° en KRINGS, B., *Das Ordensrecht*: 196, nr. 5: "Nulla soror de cetero recipiatur in ordine, nisi in locis illis, qui sunt ab antiquo recipiendis sororibus perpetuo deputati". (Geen enkele zuster zal trouwens onthaald worden tenzij in de konventen die sinds lang en voor altijd bestemd zijn om zusters te onthalen).

¹⁶ LEFEVRE, *Les Statuts de Prémontré*: 114, Dist. IV, cap. 12.

¹⁷ "Si quis autem, (1290 add. absque consilio generalis capituli), aliter aliquam receperit, sine misericordia deponatur", LEFEVRE, *Les Statuts de Prémontré*: 114. De codificatie van 1290 signaleerde in de uitgave van Pl. Lefèvre heeft de norm van de vorige codificatie verzacht door aan het generaal kapittel het recht toe te kennen de aanvaarding van zusters toe te laten.

Daarentegen groepeerden voortaan zelfstandige gemeenschappen, door het generaal kapittel onthaald binnen de schaapsstal van de orde, een meerderheid van koorzusters, de *sorores cantantes*. Dank zij schenkingen door vreemde weldoeners hingen zij niet af van een abt-stichter, maar zij werden toevertrouwd aan de vaderlijke zorgen van de abt van Prémontré. Ter plaatse werden deze konventen onderworpen aan de leiding van een proost naar hun keuze die, doorheen de jaren, zich meer en meer ontvoogde van zijn verrelastgever.

In de loop van de tweede helft van de twaalfde eeuw werden de zusters van Tongerlo overgeplaatst naar de *schuur* of curtis van Euwen onder Broechem (bij Antwerpen). Een oorkonde opgemaakt door de abt van Floreffe herinnert er inderdaad aan dat de edele dame Bertha van Brecht, die zich als religieuze onder de jurisdictie van abt Hubert van Tongerlo had geplaatst (van 1156 tot 1167), zich te Euwen bevond toen zij afstand deed van haar goederen¹⁸. Maar uit dit dokument kan men niet opmaken of, op dat ogenblik, de ganse vrouwelijke gemeenschap van Tongerlo werd overgeplaatst naar de schuur van Euwen of dat alleen een groep, omwille van de overbevolking van de abdij, er gevestigd werd onder de herdersstaf van abt Hubert.

Deze onzekerheid blijft bij het lezen van een oorkonde van 1183 van de hand van Hendrik I, hertog van Leuven, waarin men geen spoor vindt van het verblijf van de zusters te Euwen. Men leest er dat Frank van Lovenjoel en zijn zuster aan de abt van Tongerlo hun erfleer van Broechem en Oelegem hebben afgestaan toen de zuster intrad om God en de H. Maagd te dienen in deze Kempense abdij¹⁹.

Enkele jaren later, daarentegen, in 1189, bepaalt Rogier van Wavrin, bisschop van Kamerijk, bij de schenking van het altaar van de kapel van Oevel aan de arme broeders van Tongerlo, dat zij stevige vleesmaaltijden moeten geven aan de zusters overgeplaatst naar Euwen, en dit driemaal per jaar, ter gelegenheid van hun aderlating²⁰. Daarenboven schenkt de seneschalk van de hertog van Brabant, om tegemoet te komen aan de behoeften van deze overgeplaatste zusters, jaarlijks een deel van zijn cijns dat hij ontvangt in de naburige stad Lier²¹.

De overplaatsing van de zusters vlakbij een landbouwcentrum uitgebraat door de abdij schijnt de thesis te bevestigen dat bevoorradingsproblemen een rol hebben gespeeld in de ontvolking van de abdij van Tongerlo. Als we de oorkonde van de bisschop van Kamerijk moeten geloven, dan rechtvaardigt de inplanting van de abdij op de Kempense zandgrond de naam van armen die men gaf aan de broeders en spreekt haar abten vrij van de pauselijke vermaningen geadresseerd aan bepaalde prelaten die,

¹⁸ De abt van Floreffe, in een oorkonde van rond 1173, herinnert eraan dat de edele dame Bertha van Brecht, die religieuze was geworden te Euwen onder Hubert, abt van Tongerlo, de helft van haar erfleer had geschonken alsmede een gedeelte van de tienden van Bladel, erfleer dat later door abt Hubert werd verkocht aan het klooster van Postel. Zie: CAMPS, H.P.H., *Oorkondenboek van Noord-Brabant tot 1312 I*, 2e deel ('s-Gravenhage, 1979): 112. Voor de abdij van Averbode: LEFEVRE, Pl., 'Le problème des soeurs aux origines de l'abbaye d'Averbode', *Analecta Praemonstratensia*. LII (1976): 38-43.

¹⁹ "... ego Henricus Dei gratia dux Lovanie, presenti pagina notum facio ... quod quidam de familia mea, Franco de Lovengiul, divina inspiratione compunctus, omne allodium quod in Bruchem et in Olenchem possidere videbatur, cum sorore sua pro salute animae suae atque parentum suorum ecclesie beate Marie de Tongerlo conferre proposuit et sororem suam ibidem in habitu religionis Deo et perpetue virgini Marie servituras bono animo mancipavit", Archieven van de abdij van Tongerlo (te citeren: AAT), I, 33; ERENS, A.M. (uitg.), *De oorkonden der abdij Tongerlo I* (Tongerloo, 1948): 54-55, nr. 34.

²⁰ AAT, I, 37; ERENS, o.c.: 38.

²¹ AAT, I, 38; ERENS, o.c.: 39.

door gierigheid of verwaarlozing, zelfs niet de passende portie voorzagen voor de zusters die hun goederen hadden afgestaan ten bate van de abdij ²².

Naderhand zinken de zusters van Tongerlo te Euwen zachtjesaan weg in de vaagheid van de geschiedenis.

De abt van Tongerlo aan de oorsprong van het Besloten Hof van Herentals

De geschiedenis van het besloten vrouwelijke leven te Tongerlo herneemt bij het begin van de vijftiende eeuw.

In een oorkonde van 15 december 1410 ²³, laten de heer van Grobbendonk, Arnold van Craynhem en diens echtgenote, Jeanne van Steyenvoert, hun voornemen opnemen om, in de stad Herentals, een schenking te doen aan een konvent van zusters onder het patronaatschap van "O.L.Vrouw van het Besloten-Hof". Hun schenking was bestemd voor een groep van vijftien in strikte beslotenheid levende zusters die, dag en nacht, zouden bidden voor het zieleheil van de stichters en hun familie.

De uitvoering van deze wilsbeschikking werd toevertrouwd aan de abt van Tongerlo en aan de prior der Karthuizers van Zelem bij Diest. Dat de schenking van toepassing was op de norbertinessen is zonder twijfel te wijten aan de goede verstandhouding tussen de abt van Tongerlo, Jan Geerts, en de invloedrijke heren van de streek die hij benaderde aan het hertogelijk hof van Leuven.

De schenking door Arnold van Craynhem gaf de abt van Tongerlo de gelegenheid om het vrouwelijk norbertijns leven te herstellen. Zijn voornemen was wel gediend met de aanwezigheid van Pierre d'Hermi, pas verkozen abt van Prémontré (1411-1423) die op dat ogenblik de Brabantse abdijen bezocht. Men begaf zich naar Hombeek, waar de norbertinessen van Leliëndaal waren ingeplant, om er van gedachten te wisselen over de modaliteiten van de stichting van Herentals ²⁴, vervolgens legde de abt-generaal in zijn oorkonde van 11 mei 1411 ²⁵ het juridisch statuut van het Besloten Hof vast.

Rekening houdend met de termen van de schenking en met de door de abt van Tongerlo gegeven waarborgen, hield de abt van Prémontré het vaderschap van het Besloten Hof niet voor zich, maar, op eigen gezag en zonder beroep op het generaal kapittel, gaf hij aan de zusters-stichtsters de toelating zich een abt-stichter te kiezen. Hij deed dit op grond van het eigen recht van Prémontré dat stelt dat elke op te richten abdij haar eigen abt moet hebben. De zusters lieten dus hun voorkeur uitgaan naar de abdij van Tongerlo als *ecclesia matrix* en naar de opeenvolgende abten van deze abdij als vader-abt. Pierre d'Hermi bekrachtigde deze keuze en vertrouwde aan de abt van Tongerlo de direkte leiding van de vrouwengemeenschap toe, aldus de hiërarchische structuren hernemend die vroeger van kracht waren toen de abdij van Tongerlo een

²² Meerdere voorbeelden bij: ERENS, A.M., 'Les soeurs dans l'ordre de Prémontré', *Analecta Praemonstratensia* V (1929): 9, nota 13.

²³ De originele oorkonde, bezegeld door de families van Craynhem, van Steyenvoert, door de heer van Bergen op Zoom en door diens zoon, de heer van Grimbergen, wordt bewaard in: AAT, *Fonds Besloten Hof*, oorkonden nr. 1225.

²⁴ AAT, II, 558, fol. 76°.

²⁵ Het oorspronkelijk perkament met deeltjes van het zegel van abt Pierre d'Hermi wordt bewaard in: AAT, *Fonds Besloten Hof*, oorkonden nr. 1235.

dubbelklooster was ²⁶.

De dagelijkse leiding van de besloten gemeenschap werd toevertrouwd aan een priorin. Vermits de abdij van Tongerlo vlakbij was gelegen, onthield abt Geerts er zich van te Herentals een residerende proost te benoemen die hem ter plaatse zou vertegenwoordigen. Hij liet nochtans de zusters vrij in hun keuze van biechtvaders die, aanvankelijk, ook belast waren met een parochie.

Op 23 juli 1411, gaf de bisschop van Kamerijk, Pierre d'Ailly, zijn toestemming voor de oprichting van een kleine kerk die moest dienen voor de dertien zusters, waarvan er elf voor altijd in beslotenheid zouden leven. De bisschop legde de *numerus clausus* van dertien monialen op zolang de inkomsten van de gemeenschap een aangroei van dit ledental niet zouden toelaten ²⁷.

De stichtsters van het Besloten Hof vestigden zich in hun klooster tussen 10 maart en 11 mei 1411. Met aan hun zijde Jan Stevens, de exempte proost van Leliëndaal, die zijn post verlaten had om in Herentals te waken over de invoering van de gewoonten van Leliëndaal, blijkt er vrede geheerst te hebben in de gemeenschap gedurende een tiental jaren. Nochtans voelden de in beslotenheid levende zusters, na het vertrek van Stevens in de maand maart 1422, de afwezigheid van deze directe leiding aan en de biechtvaders hadden wel oor voor de verzuchtingen van de zusters die voor hen proostlijke voorrechten verlangden. Deze verzuchtingen werden onvoorzien gevoed door een konflikt tussen de abt van Tongerlo en de priorin die werd bijgestaan door haar biechtvader.

Na het vertrek van Stevens kwam de vijandigheid tegen abt Geerts aan de oppervlakte. De prelaat begaf zich inderdaad naar Herentals om er een kanoniek bezoek te verrichten ²⁸. Dit laatste schijnt geprovokeerd te zijn geweest door een konflikt waarvan de oorsprong is terug te vinden in een smeekschrift van de norbertinessen, in de war gebracht door hun geestelijke leider ²⁹, aan het adres van paus Maarten V in 1425 n.st. ³⁰.

Daarin beklagt de priorin zich over de afhankelijkheid van de abt van Tongerlo en smeekt er om de inkleding van onwettige meisjes te verbieden. Het beroep op Rome blijkt inderdaad te zijn gelanceerd op het moment dat de abt van Tongerlo, om tegemoet te komen aan de stichters, toestemming gaf tot de inkleding van enkele bastaardmeisjes

²⁶ "... ipsis sororibus prenominatis una vice pro omnibus liberaliter dedimus licentiam eligendi premonstratensem abbatem sicut iuxta nostre religionis instituta pro nova abbacia construenda requiritur. Que quidem sorores elegerunt venerabilem fratrem nostrum Dominum Joannem de Zichenis abbatem Thongellensem in patrem et eius ecclesiam in matrem seu matricem dicte nove abbacie et ipsum venerabilem fratrem nostrum abbatem Thongellensem prefatum pro se, suis successoribus et sua ecclesia electioni huiusmodi consensum prebentem pariter et assensum confirmavimus et per presentes iterum confirmamus", oorkonde van 11 mei 1411.

²⁷ AAT, IV, nr. 143, 10 sub littera I (afschrift).

²⁸ AAT, II, 558, fol. 145^r.

²⁹ Gilles Sterckx, kanunnik van Tongerlo, biechtvader van de zusters, wordt in een genotarieerd document van 10 februari 1425 n.st., in *amplissima forma* gemandateerd door de priorin van het Besloten Hof om van de paus de bescherming te verkrijgen van het strikte slot waaraan de zusters zich bijzonder wijden volgens de bedoelingen van de stichters. Zie het origineel van deze akte in: AAT, *Fonds Besloten Hof*, oorkonden nr. 1453. De geschiedkundigen hebben eruit afgeleid dat Sterckx persoonlijk naar de paus zou gegaan zijn, wat niet kan opgemaakt worden uit authentieke documenten.

³⁰ De tekst van het smeekschrift is integraal terug te vinden in de *expositio* van de bulle van Maarten V van 12 mei 1425. Zie: AAT, *Fonds Besloten Hof*, oorkonden nr. 1468.

uit de familie van deze weldoeners³¹. De gemeenschap grijpt deze gelegenheid aan om de leiding van Geerts af te keuren en vraagt de uitbreiding tot het uitwendig forum van de voorrechten van de *curatus* van de gemeenschap ten nadele van de abt-stichter. Logische conclusie: de titel van biechtvader, die de stichtingsoorkonde van 1411 gaf aan de *curatus*, zou moeten vervangen worden door de titel van proost die beter zijn bevoegdheden dekt. Om dit doel te bereiken, bedient de schrijver van het smeekschrift zich van de formule *prepositus nuncupatus* (proost genoemd), als wou men voorgeven dat de biechtvader in feite een echte proost is wiens gebruikelijke bevoegdheden werden afgeknot door de abt van Tongerlo.

Ziehier de vier vragen die het smeekschrift bevat :

1. Dat men de inkleding van onwettige meisjes verbiedt, op straffe van excommunicatie *latae sententiae*.
2. Dat de zusters alleen in geval van nood zouden verplicht worden te biechten bij hun *curatus die men proost noemt*, vermits het nodig lijkt te zijn aan hem leidingmacht af te staan *in het uitwendige forum met het recht de zusters tot de orde te roepen* die de constituties van de orde overtreden.
3. Dat de instemming van *de curatus zou vereist zijn* telkens als een religieuze (door de abt) in een officie wordt benoemd.
4. Dat buiten de werkmannen — men spreekt niet van de abt — de proost alleen, vergezeld van de priorin of van één of twee zusters, toegangsrecht heeft tot het slot.

Het rescript gegeven onder de vorm van bulle en gedateerd op 12 mei 1425 n.st.³², behoudt het afstaan van de gevraagde genaden voor aan de deken van het collegiaal kapittel Sint-Gummarus van Lier die, op voorhand, de echtheid moest nagaan van de beweringen die aangevoerd werden in het smeekschrift. Om zich te vergewissen van de gegrondheid van hun vragen, richtte de deken zich allereerst tot de abt van Tongerlo, Jan Geerts, betrokken bij deze zaak. Men is er dan ook niet over verwonderd dat de uitvoerder van de bul de zaak als ongemotiveerd verklaarde, na beraadslaging met Geerts.

Ten gevolge van deze vaststelling, viel de niet uitgevoerde bulle in de abtelijke vergeethoek van Tongerlo. Waar zij meer dan twee eeuwen bleef totdat, in 1646, bij een nieuwe betwisting, abt Augustinus Wichmans ze in de arena wierp ter ondersteuning van zijn thesis dat de proosten van Herentals niet exempt waren³³. Maar de proost van die tijd, Mattheus Vander Biest, woeste verdediger van de exemptie der proosten, begreep het anders. Hij wierp zich op het perkament zonder acht te slaan op de uitvoeringsclausule waarvan de geldigheid van het rescript afhing. Hij meende de juridische grond gevonden te hebben voor de proostlijke eisen alsmede het bewijs dat de biechtvaders, in feite, waarachtige proosten waren sinds 1425. Als gevolg van deze ontdekking, en posthuum, bevorderde hij al zijn voorgangers, die tevreden hadden moeten zijn met de titel van biechtvader, tot de waardigheid van proost. Zelfs in het dodenboek van het Besloten Hof verving hij de betiteling van biechtvader door die van

³¹ Voor meer details over deze zaak, zie: PRIMIS, Fl., *Herentals, Besloten Hof. (Campinia Sacra III)* (Antwerpen, 1933): 47-49.

³² Een genotarieerd afschrift van deze bulle wordt bewaard in: AAT, *Fonds Besloten Hof*, oorkonden nr. 1468.

³³ Proost Mattheus Vander Biest (1645-1667) heeft nota genomen van de omstandigheden der herontdekking van de bulle in een aantekening op de rug van de oorkonde van abt-generaal Pierre d'Hermin van 1411. Het origineel van de bulle bevindt zich niet meer in het archief van de abdij van Tongerlo.

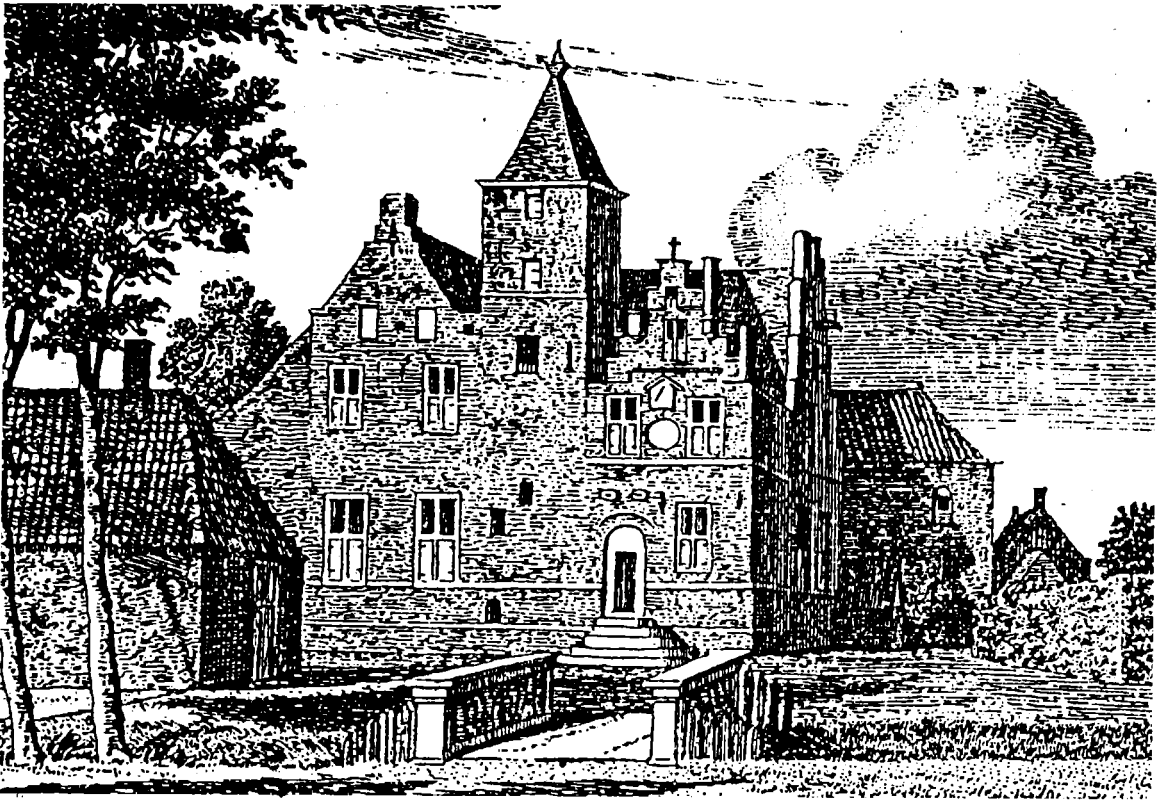
proost³⁴.

Zijn rehabilitatie-campagne was geheel overbodig. De titel van proost was in de Statuten van 1630 ingevoerd geworden zonder nochtans de exemptie erbij te betrekken³⁵. Deze laatste was totaal afhankelijk van de juridische situatie van het vrouwenhuis en van de modaliteiten van haar oprichting. De abten van Tongerlo hielden zich dus aan de normen vastgesteld in de oorkonde van Pierre d'Hermi en benoemden de proosten van Herentals die, in tegenstelling tot hun collega's van Leliëndaal te Mechelen en van Oosterhout, onderworpen bleven aan de abten van Tongerlo, die de echte oversten bleven van de norbertinessen van het Besloten Hof te Herentals.

---

³⁴ Zo bvb. in het Latijnse dodenboek van het Besloten Hof op 25 april, bij de gedachtenis van Thierry Smaelgheest, bemerkt men duidelijk de schacht van een *f* van het woord *confesseur* geschrapt onder het woord *prepositi*. Zie: AAT, *Fonds Besloten Hof*, registers nr. 21.

³⁵ *Statuta ... Ordinis Praemonstratensis ... renovata* (Leuven, 1631): 149-158, dist. II, cap. 25.

'Norbertijner Nonnen Klooster te Oosterhout'
(1732)

Sint-Catharinadal

Geschiedkundig overzicht

De exacte stichtingsdatum van Sint-Catharinadal is onbekend. Sommigen menen dat het klooster reeds een halve eeuw bestond toen in 1271 op het Generaal Kapittel - dat jaarlijks te Prémontré gehouden werd -, een zekere Servatius van Breda verscheen met het verzoek het reeds bestaande convent van zusters, Sint-Catharinadal genaamd, in de norbertijnerorde op te nemen. Dit verzoek werd ingewilligd en nu nog bezit ons archief -naast zoveel andere waardevolle stukken- de officiële oorkonde van deze opname.

Het klooster Sint-Catharinadal stond in Vroenhout-bij-Wouw, zoals de oorkonden het steeds herhalen. Vanaf het begin werd het rijk begiftigd en gesteund door de Heren van Breda. Een kleine terreinverheffing van een weide duidt heden nog deze eerste standplaats aan. Al zeer snel werd, met de steun der Heren van Breda, besloten het klooster naar deze stad over te brengen, omwille van de vele overstromingen die de streek regelmatig teisterden.

Vanaf 1295 verbleef de kloostergemeenschap Sint-Catharinadal in Breda. Gedurende enkele jaren vond men voor deze oorspronkelijk contemplatieve zusters een oplossing door hen te verbinden met het Gasthuis. Maar reeds in 1308 konden zij weer eigen kloostergebouwen betrekken, waarvan een gedeelte nu nog bestaat als onderdeel van de bekende "Kloosterkazeme".

Het zou ons te ver leiden te bewijzen hoeveel sympathie het klooster in de stad Breda genoot. De oude oorkonden getuigen hiervan, en sommen de giften en privileges op die aan Sint-Catharinadal werden verstrekt. Dit is trouwens voor onze tijd niet meer zo interessant. Wel is het belangrijk hiervan af te leiden hoezeer Sint-Catharinadal vergroeid was met de stad en de baronie van Breda. Het is ook in de loop der vijftiende eeuw dat er o.a. drie leden uit de bekende families Van der Leck, van Polanen en uit het huis van Nassau, tot de kloostergemeenschap toetraden.

Ondertussen kwam er, na perioden van bloei en daaropvolgend verval, een geestelijk en cultureel hoogtepunt rond de jaren 1500. Het convent telde toen 24 zusters, kreeg toestemming tot het bouwen van een nieuwe kerk en mocht zich verder uitbreiden. Het kloosterleven werd hervormd en mogelijkheden werden geschapen tot diepere beleving van de idealen. De herstructurering van de kloosterobservantie werd mede in de hand gewerkt door de slotbepalingen, die voor die tijd wel nuttig waren. Rondom deze bloeitijd zijn natuurlijk kanttekeningen aan te brengen: brand vernielde een deel der gebouwen; men moest vluchten voor plunderende benden tot in Dordrecht en ook toen reeds waren er onteigeningen omdat het klooster door de groei der stad binnen de muren kwam te liggen.

Opvallend is dat steeds opnieuw het apostolaat zijn rechten opeiste in Sint-Catharinadal. Er was niet alleen de korte periode van ziekenverpleging, maar rond 1530 werd onderwijs verstrekt en gaf men logies aan meisjes-studenten. De school van Sint-Catharinadal was wellicht een der oudste zusterscholen en pensionaten van Nederland.

Dank zij de bescherming van de heren van Breda kon dit onderwijs blijven doorgaan onder de Staten-Generaal, al poogden andersdenkenden ze te doen opheffen. Zij bleef in stand tot 1647, toen men moest uitwijken naar Oosterhout.

Er braken benarde tijden aan met de strijd tussen Spanje en Oranje (1566-1637). Door beide partijen werden wij beschermd, en vele burgers konden daar van profiteren en hadden daar zelfs hun leven aan te danken. Maar elke wisseling van macht bracht zware zorgen mee (belastingen). Daarbij werd ook ons, na 1590, verboden nog nieuwelingen aan te nemen. Door deze moeilijkheden geremd, werd het klooster ook - met de stad - door de pest getroffen, zodat er in 1620 slechts twee zusters overbleven. Toen Breda weer aan Spanje kwam (1625) kon de enig overgebleven zuster contact opnemen met de Orde. Drie norbertinessen uit Herentals kwamen naar Breda, en rond 1637 waren er weer 23 zusters.

Al was Sint-Catharinadal blijven bestaan, met zelfs tijdelijk als enige een katholieke kerk in Breda, toch was de toekomst onzeker. Daarom was men genoodzaakt uit te zien naar een andere verblijfplaats. Op 15 juni 1647 vestigde de gemeenschap zich in Oosterhout in het jachtslot "De Blauwe Camer", waarachter de kloostergebouwen werden opgetrokken. Tot 1816 werd een der kloosterpanden als kerk gebruikt. Evengoed als in Breda kwamen de stadhouders van Oranje met hun gezin en gevolg op bezoek. De contacten die "het Orangieclooster binnen Oosterhout" van zijn kant opnam, getuigen ook hier van nood en moeilijkheden, maar tevens van vriendschap. Geleidelijk groeide er een hechte band met de bevolking van Oosterhout, die nu soms nog de traditionele benaming "het oud clooster" gebruikt.

De gevaarlijke periode onder Napoleon, waarbij godsdienstige instellingen veel te lijden hadden, kon men overleven door het apostolaat met het armenschooltje (1811). Als liefdadige instelling kon men blijven voortbestaan. Onder Koning Willem I kregen wij het recht om in ruimer mate nieuwelingen aan te nemen (1817), wat aansloot bij de traditie van bijzondere bescherming.

Men mag werkelijk zeggen dat de belangstelling van enkele voornamelijk families, en dan vooral van de Oranjes, ons klooster heeft doen voortbestaan. De koninklijke bezoeken zijn steeds blijken geweest van warme sympathie; en gaven - ook in rustiger tijden - een aparte kleur aan ons leven. Wij willen slechts memoreren aan het voortzetten van deze traditie met het bezoek van Koningin Juliana en Prins Bernhard (1949), het bezoek van Prinses Irene (1961), het tweede bezoek van Koningin Juliana (1971) en het bezoek van Koningin Beatrix (1982).

De twintigste eeuw was rustig begonnen, met vele blijken van bloei. Want hoewel er in 1858 een nieuwe stichting tot stand kwam in Neerpelt (België) - thans in Veerle (België) -, kon onze gemeenschap in 1931 weer 12 leden afstaan voor een andere stichting in Petropolis (Brazilië). Deze laatste gemeenschap werd in 1974 weer opgeheven. 4 Zusters die vanuit Oosterhout vertrokken waren, keerden naar Sint-Catharinadal terug.

Ondertussen breidde Sint-Catharinadal zich uit, zodat een nieuwe vleugel aan het gebouw werd toegevoegd, waardoor het kloostervierkant werd volgebouwd. Men begon met een officieel erkende boekbinderij die later de uitbouw van het kunstatelier mogelijk maakte. Er werd in die dagen veel gebouwd, ook werd de kerk aangepast (1928): het altaar werd middenin geplaatst, wat er op wees dat in de liturgische viering toch een samengaan was van de gelovigen in de "buitenkerk" en de zusters achter de tralies en gordijnen.

Na de Tweede Wereldoorlog werden stilaan de dimensies van een nieuwe tijd

vermoed. Met geestdrift trachtten Priorin Alberta Vermeer en Proost Germaan Verheyen onze kloostergemeenschap aan de moderne stromingen aan te passen. Om in eigen levensonderhoud te voorzien - ons aantal was gestegen tot 60 - legde men zich toe op efficiënt werk in teamverband, aangepast aan aanleg en krachten. De oprichting van het kunstatelier biedt sindsdien vele mogelijkheden. Restaureren van antieke boeken, kalligrafie, moderne leerbewerking, zijn de voornaamste kunstambachten die hier nu nog worden verricht. Het zeer bloeiende kunstatelier ontvangt vele opdrachten, ook van buiten de landsgrenzen.

Onder dezelfde bezieling werden de proosdij en de kloostergebouwen gerestaureerd (1954-1959) met behulp van Monumentenzorg, Provincie en Gemeente. In de nakomende jaren werden vele verbeteringen binnenshuis aangebracht.

Daar de oude kerk vervallen geraakte, en niet hersteld kon worden, werd een nieuwe kerk gebouwd, aangepast aan de stijl van het gerestaureerde klooster, in de vorm van een avondmaalzaal. Vlak vòdr de inwijding (1966) stierf Proost Germaan Verheyen, die voor de geestelijke en materiële restauratie zoveel had gedaan.

Intussen was in 1963 Zr. Elisabeth Janssens tot Priorin gekozen. Het is de tijd van het Tweede Vatikaans Concilie met vele vernieuwingen in de Kerk. Overal stelt men zich vragen, en ook in onze kloostergemeenschap is het vanzelfsprekend dat men zich bezint over de eigen levenswijze.

Slotbepalingen werden in dienst gesteld van personen en van de gemeenschap en zo meer aangepast.

De vernieuwing van de liturgie met de geleidelijke overschakeling naar de volkstaal, het realiseren van apostolaatsvormen die de eigenheid van dit leven niet schaden maar verrijken: het waren middelen die aandacht vroegen om de regel en de geest van Sint-Augustinus meer en meer in ons Norbertinessenleven in te voegen.

De bezinning gepaard gaande met de feesten rond het 700-jarig bestaan in 1971, versterkte nog extra de ervaring, dat we als gemeenschap in het Bisdom, in de Kerk en in de Maatschappij staan met een opdracht deuren open te houden voor velen die met ons het christelijk ideaal in hun leven willen plaatsen.

Aangespoord door velen die bekend zijn met onze archiefstukken werden in 1978 middelen gezocht en gevonden om gelijktijdig met een nodige renovatie van de keuken, daar ter plaatse, een archief zetten met een kluis, geheel gebouwd volgens de toenmalige voorschriften, wat een zo veilig mogelijke opslag zou garanderen.

Met de jaren had het kunstatelier door uitbreiding van nieuwe restauratie-activiteiten veel ruimten van het woongedeelte in beslag genomen. In 1989 werd daarom een nieuwe vleugel aangebouwd, waarin de bibliotheek kon onder gebracht worden, met een waardige leeskamer ten behoeve van de zusters.

Tegelijk werd de mogelijkheid benut om het steeds groter wordende aantal boekjes van de eigen Liturgie een opbergruimte te geven dichterbij de kerk.

In 1993 werd Zr. Paulina Veenstra gekozen tot Priorin.

De gemeenschap telt momenteel 43 zusters met een leeftijd tussen de 36 en 93 jaar, die dagelijks trachten eensgezind tezamen te wonen, één van hart en één van ziel op weg naar God.

Curricula van de sprekers

Dra. Esther Koch (°1959)

Studeerde geschiedenis aan de Vrije Universiteit te Amsterdam. Zij zal in 1994 promoveren op een studie naar de kloosterintrede van adellijke vrouwen in het noordelijke deel van de Nederrijn in de periode 1200-1600. Zij heeft over dit onderwerp al enige publikaties op haar naam staan.

Adres : Stadionkade 153, 1076 BX Amsterdam

Dr. Johannes Adriaan Mol (°1954)

Studeerde geschiedenis aan de Vrije Universiteit te Amsterdam. Hij promoveerde in 1991 op een studie over de Duitse Orde. Verder heeft hij enkele bronnenuitgaven en een aantal klooster- en nederzettingshistorische publicaties op zijn naam staan. Sinds 1986 is hij verbonden aan de Fryske Akademy te Leeuwarden als medewerker middeleeuwse geschiedenis.

Adres : (thuis :) Grote Dijklakker 29, 8701 KW Bolsward
(Fryske Akademy :) Doelestraat 8, 8911 DX Ljouwert/Leeuwarden

Dr. L.C. Van Dyck (°1923)

*Norbertijn van de abdij Tongerlo, archivaris van deze abdij. Hij is doctor in Kerkelijk Recht (Rome, Gregoriana-universiteit, 1951) en gediplomeerd archivist-paleograaf (Vaticaan, Scuola di Paleografia e Diplomatica). Zijn onderzoek betreft voornamelijk de rechtsgeschiedenis van de orde van Prémontré, waarover meerdere publicaties in *Analecta Praemonstratensia* zijn verschenen. Na opdrachten in Tongerlo en in Rome, was hij na het Tweede Vatikaans Concilie vooral actief in de begeleiding van meerdere federaties van reguliere kanunnikessen (Nederland, België, Frankrijk, Canada, Zuid-Afrika). In de orde van Prémontré is hij lid van de Commissie voor de zusters en van de Historische Commissie. Hij is medewerker voor *Praemonstratensia* van het *Dictionnaire d'Histoire et de Géographie ecclésiastique* (Parijs, Letouzey) en van de *Revue d'Histoire ecclésiastique* (Leuven).*

Adres : Abdijstraat 40, 2260 Tongerlo

Lijst der illustraties

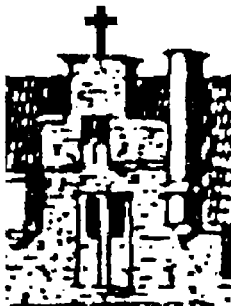
Oudste zegel van Sint-Catharinadal (1308) 1

Norbertinesse 9

Besloten Hof 13

'Norbertijner Nonnen Klooster te Oosterhout' (1732) 23

Inhoudstafel

Werkgroep Norbertijnse Geschiedenis in de Nederlanden	2
Inleiding	3
E. Koch. <i>Norbertinessen in de late middeleeuwen tot circa 1600</i>	4
J.A. Mol. <i>De norbertinessenkloosters van de circarie Friesland : een impressie</i>	10
L.C. Van Dyck. <i>Aan de oorsprong van het "Besloten Hof" te Herentals (1410). De juridische situatie van een vrouwelijke gemeenschap van de Orde van Prémontré in de vijftiende eeuw</i>	14
<i>Sint-Catharinadal. Geschiedkundig overzicht</i>	24
Curricula van de sprekers	27
Lijst der aangemelde deelnemers	28
Lijst der illustraties	32
Inhoudstafel	33

colofon

Deze brochure kwam tot stand naar aanleiding van de vierde contactdag van de Werkgroep Norbertijnse Geschiedenis in de Nederlanden op zaterdag 7 mei 1994 in het klooster Sint-Catharinadal te Oosterhout (Nederland).

Uitgave : S. Van de Perre
Redactie : H. Janssens en S. Van de Perre